

LBRIS | We know
Lavinia Bârlogeanu

RĂTĂCIȚI ÎN LABIRINT

*Chipuri ale bântuirii și mântuirii
în procesul terapeutic*

EDITURA HERALD

București

MULȚUMIRI	9
ÎN LOC DE CUVÂNT-ÎNAINTE	
DESPRE POTENȚIALUL TERAPEUTIC AL MITURILOR	11
PREFAȚĂ	15
ARGUMENT	19
Bion și interpretii lui	26
Deschiderea spre mitologie	29
Cine visează în noi?	31
Spirit, misticism și psihanaliză	36
Despre etică și psihanaliză	37
01. MĂREȚIA ȘI MISTERUL INCONȘTIENȚULUI: ÎNTRE BÂNTUIRE ȘI MÂNTUIRE. VIAȚA ȘI TERAPIA CA ALFA-BET(A)-IZARE A LUI „O”	39
1.1. Despre inconștient astăzi...	40
1.2. Intuiția psihanalitică bioniană: conicidența image-concept	47
1.3. Misticism și credință în perspectivă psihanalitică	52
1.4. Bântuire și mântuire în viziune bioniană	61
1.5. Prescripții tehnice	64
02. LABIRINTUL: MIT ȘI FENOMENOLOGIE PSIHIcĂ	69
2.1. Mitul labirintului	69
2.2. Simboluri psihanalitice în mitul Labirintului	70
2.3. Despre importanța Labirintului în psihanaliză	77
2.4. Tehnica psihanalitică și Labirintul	88
2.5. Accidente de parcurs ale scenariului de dezvoltare arhetipală Labirint/Minotaur	99
2.6. Considerații terapeutice	102
2.7. Labirintul între fascinație și spaima de anihilare	111
2.8. Considerații finale la tema Labirintului	121

03. IEȘIREA DIN LABIRINT (1): EXALTAREA ȘI ELEVAREA. PERSPECTIVE MITOLOGICE ȘI TERAPEUTICE	123
3.1. Dinamica exaltare-prăbușire: mitul lui Icar	130
3.2. Perseu – Eroul	152
3.3. Rezumat	158
04. IEȘIREA DIN LABIRINT (2): PLECTISEALA ȘI BANALIZAREA. MITOLOGIA ȘI FENOMENOLOGIA PSIHICĂ A PERVERSIUNII	161
4.1. Procust sau banalizarea convențională	165
4.2. Dionysos și banalizarea dionisiacă	171
4.3. Banalizarea titanescă	223
05. INCONȘTIENȚUL: LIMBA VIE ȘI CHIPUL SPIRITULUI	249
5.1. „0” sau despre spirit și absolut în psihanaliză	254
5.2. Despre poziția transcendentă	255
5.3. Ieșirea din Labirint: mitul hristic	258
5.4. Prezentare de caz: Pădăria	263
5.5. Nu mai vreau un cer fără scară! (fragment)	284
5.6. Rezumat	314
06. CONSTELĂRI ALE ANGOASEI ÎN GRUPURILE TERAPEUTICE	319
6.1. Considerații generale	319
6.2. Constelația psihanalitică: scurtă istorie și fundamentare teoretică	323
6.3. Fragmente din constelații psihanalitice	337
6.4. Rezumat	350
ÎN FINAL, CÂTEVA REFLECȚII	353
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	359

ARGUMENT

*Un fior de mult neîndurat mă trece
Mă prinde-al omenirii chin întreg.
Ea stă-ntre ziduri de celulă rece,
Iar crima, dulce rătăcire, i-o-nțeleg!
Eziți spre ea, de bună seamă!
Să o revezi îți este teamă!
Cu moartea-i șovăirile-ți se-aleg.*
Goethe, *Faust*¹

Temele pe care le abordez în această carte au fost în atenția mea o perioadă lungă de timp. M-au bântuit încă de dinainte să încep formarea și să practic psihoterapia psihanalitică, mai precis, de prin anul 2006, dar și-au intensificat prezența tulburătoare după finalizarea lucrării *Diavolul în viziuni, povești și vise* (2014). Multe conjecturi și subiecte de reflecție mi-au invadat mintea, multe orizonturi neexplorate până atunci s-au deschis, am fost martora unor vise pe care le visa cineva în mine și, mai mult decât atât, m-am confruntat cu un episod biografic care mi-a dirijat viața pe o cale cu totul nouă. Ani în șir nu am știut „ce fierb, ce pun la cale” (Goethe) zilele vieții și nălucirile nopților mele, gândurile și insinuările minții, strigătul jalnic al sufletului sau tăcerea rece și copleșitoare care se lăsa asupra-mi, aidoma unui monument funerar. Încerc să prezint în această carte firul Ariadnei care a străbătut frământarea mea după finalizarea cărții dedicate arhetipului răului, mărturisind că abia din acel moment m-am confruntat cu consecințele somatice și psiho-spirituale ale propriei mele îndrăzneli, pe care nu le întrezărisem atunci când scriam *Diavolul în viziuni, povești și vise*.

¹ Goethe, J.W., *Faust*, Ed. Paralela 45, 2008, traducător Mihail Nemeș.

Iată de ce nu am fost de acord să fie republicată această carte, atunci când mi s-a propus. Mi-am dat seama că am scris aiudoma unui copil care a încercat oceanul cu degetul sau, mai adecvat ar fi să spun, că m-am pus în ipostaza unui nesăbuit sau a unui nebun care pătrunde într-o lume prin efracție, dintr-o curiozitate sau, mai degrabă, dintr-o tentație histrionică, fără a dispune de resurse, de apărări, de o strategie, de un ghid și, cum era de așteptat, deși eu nu m-am așteptat, a urmat o prăbușire!

Prăbușirea, este, prin urmare, una dintre temele transversale ale acestei cărți, pe care o privesc, urmând sugestia lui D. Winnicott, nu doar ca pe o angoasă, ci ca pe o agonie. Cred că sugestia lingvistică a lui Winnicott poate fi înțeleasă și validată intern de toți cititorii care știu ce înseamnă să te prăbușești sau care doar presimt și evită din toate puterile lor să ajungă în această situație, adică cei mai mulți dintre semenii noștri. Și iată că tot în proximitatea arhetipului răului ne situăm cu subiectul prăbușirii, dar în altă cheie și în alt cadru. Acum nu mai plutesc aiudoma unei păpădii purtate și posedate de forțe aeriene spre nicăieri, ci știu că aerul poate fi puternic și pur, dacă îl fac eu să fie așa.

EU, ce cuvânt mare și de neînțeles! Ca atâtea altele... În măsura în care ne ajută să-i deslușim semnificația, psihanaliza ne duce și în confuzie, generează neînțelegeri și uneori adevărate dispute între autorii care uzează de semnificații diferite, atunci când se referă la „eu”. Asta e soarta tuturor disciplinelor care nu se străduiesc să alcătuiască sisteme de categorizare și nu sunt preocupate de ajustarea vocabularelor vorbitorilor competenți, de studiul evoluției semnificațiilor și de reconceptualizare. Deși are un corpus impresionant de cunoaștere, psihanaliza, „mama” din care se nasc toate psihoterapiile actuale, nu a fost preocupată de unificarea câmpului său de cunoaștere pe criterii epistemologice, în ciuda tentativei întemeietorului său, Sigmund Freud, de a-i asigura un loc în marea știință.

Totuși, actualitatea domeniului este marcată de tentative de unificare pe care nu doar că îmi propun să le evoc pe măsură ce scrierea își va urma cursul, ci să mă acordez la ele, dând glas unui

credo atât personal, cât și colectiv; țelul oricărei vieți umane este întregirea, iar realizarea lui poate fi atât stimulată, cât și împiedicată de cultura timpului și a spațiului căruia îi aparținem. Fragmentarea și prăbușirea sunt evenimente pe care, cel mai adesea, nu le putem controla, dar ce facem cu ele intră în responsabilitatea noastră. Acest lucru este valabil atât în plan individual, cât și cultural și social. Când lumea în care trăim, când cultura în orizontul căreia creștem este fragmentată, realizarea țelului individual al întregirii devine dificilă sau chiar imposibilă, din cauză că nu avem modele unificatoare. Psihanaliza, bunăoară, este fragmentată nu doar din cauză că termenii limbajului circulă cu semnificații diferite, până la punctul în care chiar noțiunile care fac parte din nucleul dur al disciplinei apar cu semnificații diferite (eu, sine, inconștient, disociere etc.), dar și din pricina conflictelor care au determinat apariția școlilor și curentelor sau a filozoficilor mari din gândirea psihanalitică. Pe lângă fragmentarea inițială între linia freudiană și cea jungiană, au apărut direcții diferite atât în școala de psihanaliză britanică, cât și în cea franceză, iar mai târziu curente psihanalitice (clasică, relațională și intersubiectivă) care au fondat școli de formare, astfel instituționalizându-se fragmentarea. Astăzi e frecvent să auzi că X face parte din direcția kleiniană și că Y este relaționist, că Z e jungian sau că M e lacanian etc., iar aceste afirmații nu sunt simple judecăți de fapt, ci judecăți de valoare, ele exprimă luări de poziție care ne coboară într-un registru arhaic al relației tată-fiu, strămoș-moștenitor, întrețin clivajul, astfel încât orice tentativă de unificare pare să rănească apartenențe și să genereze teroare. Iată Turnul Babel al psihanalizei! Observ rezerve serioase față de ideea că toate aceste școli sau curente pot, în sfârșit, să fie considerate stadii ale evoluției gândirii psihanalitice și că ceea ce avem de făcut nu este să alegem între ele, ci să procedăm la o integrare a lor atât teoretic, cât și clinic.

Orice fragmentare presupune fenomene de bântuire și asta se întâmplă deopotrivă în psihicul individual, în cel colectiv și la nivelul culturii în toate formele ei, pentru că, nu-i așa?, un psihic disociat

provoacă disociere și generează producții culturale care vor disocia pe mai departe. Cartea aceasta, așa cum indică titlul ei, este despre disociere și bântuire, despre atacurile împotriva tentativei de întregire așa cum apar ele atât din inconștient, cât și din sfera culturii. Dar este, în același timp, despre mântuire, despre posibilitatea întregirii și a unificării, despre grația care vine spre noi tot din inconștient și din cultură.

Precizez că termenii „bântuire” și „mântuire” nu sunt utilizați în sens religios, ci psihanalitic, mai precis, în acord cu o psihanaliză care integrează ceea ce a fost ținut la distanță prea mult timp, și anume, fenomenul spiritului. Iată-l întorcându-se cu drepturi depline în casa din care a fost expulzat pentru un timp: psihanaliza. Afirmția mea se referă strict la linia clasică a psihanalizei, nu este în mod evident valabilă pentru direcția jungiană, care păcătuiește însă din alt punct de vedere, se pierde în vastul teritoriu al spiritului și, pe măsură ce face acest lucru, creațiile sale devin mai interesante pentru studiile culturale decât pentru clinica psihanalitică. Odată cu D. Winnicott și cu studiile lui dedicate psihosomaticii, tripartiția corp-psihic-spirit nu mai este ceva străin psihanalizei, însă o abordare pertinentă a fenomenului spiritului care nu doar să respecte, ci să și dezvolte tehnica psihanalitică, o datorăm unui gânditor de geniu, W. R. Bion, unul dintre autorii cei mai importanți ai timpului nostru, creatorul unei noi paradigme psihanalitice, capabile să integreze toate curentele și direcțiile de gândire ale fascinantului teritoriu al psihanalizei. Pe Bion poți să-l iubești cu adorație sau să-l urăști cu înverșunare, dar nu poți să rămâi indiferent, odată ce ai luat contact cu viziunea lui despre vindecarea și destinul omului și cu inovațiile uluitoare pe care le propune la nivelul tehnicii psihanalitice.

Recuperând spiritul, psihanaliza este pusă în situația de a reconstrui obiectul său de studiu, inconștientul. Întâlnim astăzi în scrierile de psihanaliză sintagme ca: „prezențe supranaturale în psihic”, „surse misterioase dătătoare de viață”, „inteligența misterioasă care străbate mintea”, „zeul suprem din psihic”, „godhead”, „O”, „Subiectul Inefabil al Inconștientului” și „Visătorul care visează visul”, „geometrul infinit” etc. Cred că unii dintre cititori recunosc

autorii cărora le aparțin aceste evocări ale spiritului ca făcând parte din însuși obiectul de studiu al psihanalizei: inconștientul. Ei sunt Bion, Symington, Eigen, Grotstein, Bollas, Kalsched, Matte-Blanco și, desigur, mai sunt mulți alții la care voi face trimitere în carte, autori pe care îndrăznesc să-i numesc fondatorii „noii psihanalize”, o psihanaliză deschisă spre cultură și profund integratoare. Pentru că disocierea este intim conectată cu prăbușirea și ea va fi, prin urmare, prezența de fundal a scrierii mele, încerc să mă mențin în tonalitatea integratoare a noii psihanalize. Ar fi straniu și profund disonant să procedez altfel și să mă refer la disociere de pe o poziție teoretică partizană, care este întotdeauna disociativă.

Documentul programatic al noii psihanalize este, în opinia mea, lucrarea „Transformări”, o metaforă excepțională a evoluției și a integrării în care autorul se ia pe el însuși drept model și ne arată cum un Bion canonic, desemnat să moștenească tronul kleinian al psihanalizei, renunță la puterea grupului de apartenență pentru a deveni el însuși eruditul și monumentalul creator care a revoluționat teoria și praxisul acestui spectaculos teritoriu al culturii și al sănătății mintale. Nu aș vrea nicidecum să las impresia că mișcarea lui Bion este unică, au mai renunțat și alți moștenitori la averea care le fusese menită de tatăl fondator, tragediile și repudiile zgomotoase ale lui Jung și Ferenczi nu au încetat să scrâșnească nici astăzi de sub lespezile grele ale psihanalizei. Observăm că a fi în acord cu sine se plătește scump și, de fiecare dată când alegem să fim noi înșine, un sine autentic, se constelează în grade diferite, pe măsura sacrificiului și a strădaniei, modelul hristic, pentru a ne oferi atât conținerea sacrificiului, cât și și promisiunea salvării. Întrebarea-provocare pe care o lansează Grotstein psihanalizei: „De ce Oedip și nu Hristos?” își dezvăluie dintr-odată implicațiile cele mai profunde și mai tulburătoare.

Am asistat recent la un seminar dedicat studiului unei lucrări aparținând lui Bion. În timp ce prezenta un fragment, inițiativa seminarului s-a arătat confuză, chiar intrigată atunci când a pronunțat cuvântul „spirit”, ca și cum nu-i venea să creadă că Bion chiar a

scris acel cuvânt... Am observat că i-a fost mai ușor să presupună o greșeală de traducere. O să spun deschis: Bion chiar folosește cuvântul „spirit” în mod repetat și ar fi nu doar o eroare să reținem din ansamblul operei sale excepționale numai ceea ce se potrivește și poate să încapă în viziunea despre inconștient a începuturilor psihanalizei, ci chiar o impietate. Evident, la fel de greșit ar fi să ne pierdem în elucubrații idolatrizante și să denaturăm o operă atât de complexă, transformând-o într-o dogmă, folosind impropriu tocmai virtutea ei esențială: deschiderea spre fenomenul spiritului. În ceea ce mă privește, sunt extrem de atentă să evit aceste două capcane.

Revin o clipă la di[s]-sociere¹ ca dis-astru (dezastru), ca separare de steaua noastră călăuzitoare, îndepărtare de destinul și de adevărul nostru, de „O”, cum i-ar spune Bion. „O” este călăuza, forța care ne inspiră, direcția noastră de viață, provocarea destinului. Când ne îndepărtăm de la direcția noastră de viață, și mă voi referi pe larg la această situație, ne apărăm disociindu-ne și generând astfel bizareriile. Ce fac bizareriile? Ne bântuie, ne iau în posesie, creează în universul nostru interior un cavou, un labirint, o peșteră, un refugiu², iar apoi vor cere încontinuu jertfe care ne subminează vitalitatea, până când vom încerca și vom reuși să identificăm ceea ce reprezintă ele. Bucurându-se în sfârșit de recunoașterea care le-a fost refuzată prin disociere, bizareriile devin ceea ce au fost menite să fie înainte de a fi fost degradate: elemente cu sens și cu un rost anume în devenirea noastră de sine. Acesta este parcursul de la bântuire la mântuire, o cale lungă și anevoioasă, obscur-strălucitoare, calea vieții înseși, dar și calea terapiei, care este viață concentrată.

Afirm că terapia și analiza nu pot fi nici mai mult, dar nici mai puțin decât confruntarea cu obscuritatea iluminată sau cu strălucirea

¹ Etimologic, cuvântul „disociere” are la bază latinescul *dissociō*, *dissociāre*, care provine din *dis-* + *sociō*, unde *sociō*, *sociāre* înseamnă „a împreuna”, „a uni”. (N. red.)

² Termen introdus în psihanaliză de J. Steiner pentru a desemna tendința subiecților traumatizați de a se retrage (schizoid), pentru a evita trăirea suferinței și contactul cu angoasa, în ciuda perturbărilor psihice care urmează inevitabil acestei retrageri.

orbitoare a bântuirii-mântuirii, cu „O”! Mai mult decât atât nu ne putem propune, este nivelul maxim de experimentare a numinosului în terapie, mai puțin nu ne putem îngădui să năzuim, din cauză că am pierde accesul la sursele creativității, la sens și la sublimare, la individuare, la noi înșine! Calea terapiei este inversul căii disocierii. Din punctul meu de vedere lucrurile nu pot sta altfel. Și, pe această cale ne ajută, deși uneori pare să ne împiedice, faptul că ea are dublu sens: ne deplasăm mereu în spații psihice situate pe un continuum care într-o direcție duce la bântuire, în cealaltă, la mântuire.

Uneori bântuirea are forța de a întoarce totul cu susul în jos. În spatele ei stă un „personaj”, dar nu unul apărut deodată, nu știm când și nici de unde, ci, dimpotrivă, unul continuu prezent, pe care-l știm încă de dinainte să ne știm pe noi înșine. A fost salvatorul nostru, a ținut durerea departe, iar, atunci când observă o tendință firească de eliberare de sub a-tot-puternicia lui, începe să lupte cu noi, caută să ne distrugă, orchestrând o prăbușire!

Cine ar fi el? Dante îl numește Dis. Donald Kalsched, în maniera lui strălucitoare, ne previne în legătură cu Dis, regele infernului, și ne deschide ochii asupra lui: de el ar trebui să ne temem, nu de prăbușire; el ne amenință viața și ne deviază de la calea noastră, sub pretextul că ne apără. Dis creează paradoxuri pentru a ne menține în confuzie și asta pentru că el urmărește, de fapt, propria lui supraviețuire, nu binele nostru. Cine este Dis, cel mai mare rău, cea mai mare amenințare la adresa destinului nostru, cea mai mare piedică în calea umanizării și a individuării noastre? Literatura oferă o largă paletă denominativă: Dis, bunăoară, este la fel de celebru ca Mefisto („Faust”) sau Woland („Maestrul și Margareta”), toți variante ale lui Dionysos și Hades din mitologie. Religia are la rândul ei denotații multiple pentru a se referi la această forță care primește, iată, chip: Diavolul, Satana, Azazel, Leviatanul etc. De la spaima extremă provocată de evocările menționate, la pitorescul Năfărtatului din povestirile bunicilor noștri, ajungem la evocările nepersonalizate și epurate de orice influență spirituală din psihanaliză, unde reflexiile lui Dis sunt di[s]-socierea și suratele ei: dis-persia, di[s]-sperarea,